

Les “fruytes espirituals” de la beguina i mística Elisabet Cifre (1467-1542)

Helena Casas Perpinyà

Universitat de Barcelona

ORCID: 0000-0001-9698-6334

perpinya.1992@gmail.com

Resum

Al llarg de la història, les místiques, les visionàries, hem estat dones. Mentre que els homes han estat els protagonistes de la guerra, les dones hem viscut sempre més propenses a la paraula i a la relació amb la divinitat. El present text pretén aportar llum al sentit polític de l'espiritualitat lliure de les dones medievals a través de l'experiència mística d'una beguina, Elisabet Cifre. Ella, que visqué entre 1467 i 1542 a Palma de Mallorca, fou profetessa, sanadora, mística i mestra fundadora d'una escola per a nenes. Gràcies a les seves confessions ha estat possible resseguir el seu camí, que ella decidí traçar en companyia i relació femenina.

Paraules clau: Mística - Beguines - Sanadores - Profetisme - Virginitat.

Data de recepció: 19 de desembre de 2022.

Acceptació: 13 de gener de 2023.

La mística femenina baix medieval és una experiència divina que connecta i vincula dones lliures al llarg dels anys a través de la capacitat de visionar-se i reconèixer-se autoritat entre elles. Aquest és el cas d'Elisabet Cifre, una beguina que establí relacions divines i polítiques en vida i més enllà d'aquesta. La pràctica política d'Elisabet

estigué travessada per la seva tasca com a mestra de dones i de nenes, la sanació i el profetisme, així com la virtut de sentir i rebre el coneixement de la divinitat a través de l'èxtasi corporal.

Helena Casas
Perpinyà
Les “fruytes
espirituals” de la
beguina i mística
Elisabet Cifre
(1467-1542)

Elisabet Cifre visqué a Palma de Mallorca entre els anys 1467 i 1542. Fou venerada en vida per la seva grandesa espiritual i la seva autoritat fou reconeguda per dones i homes pertanyents als diversos estaments baix medievals: des de pobres, pageses i monges, passant per inquisidors, bisbes i membres del govern de la Ciutat. Gràcies a l'escriptura de les seves confessions hem pogut conèixer les seves experiències místiques, les seves profecies, els seus miracles i el seu dia a dia a la casa materna, espai fundacional de la política. En aquestes confessions, Elisabet Cifre explica com s'inicià en la vida espiritual des de ben petita. Essent una nena prodigi, aprengué llatí i esdevingué mestra d'altres dones a la casa materna on també rebé dones, i alguns homes, que acudiren a ella en busca de sanació, consol i consell espiritual.

La visió.

“Ab tanta differentia com és de somnis a vista clara”

Al llarg de la història les místiques, les visionàries, hem estat dones. Mentre que els homes han estat els protagonistes de la guerra, les dones hem estat més propenses a la paraula i a la relació amb la divinitat. Elisabet Cifre forma part d'una llarga llista de místiques medievals que tingueren els seus referents femenins a l'Antic i al Nou Testament. Es tracta de moltes dones que apareixen a la Bíblia i aporten un coneixement revelat, i que foren excloses per la narrativa masculina. Tal vegada la més rellevant fou Maria (Míriam), germana d'Aaró, que es presenta ella mateixa com a profetessa. També Rahab i Dèbora, la mare de Samsó i la mare de Samuel, així com Huldà i Noadia, entre altres.

Aquesta herència femenina és un fil d'or que recorre tota la història medieval d'Europa. Al voltant de l'any 350

Helena Casas
Perpinyà
Les “fruytes
espirituals” de la
beguina i mística
Elisabet Cifre
(1467-1542)

Macrina la Jove fundà a la casa materna la primera comunitat monàstica i, amb ella, inventà la *consacratio Dei*, idea fundacional del monacat medieval. Anys després Ava de Melk (1060 c.-1127) escrigué poesia en llengua materna, en alemany, francès i neerlandès, i esdevingué la primera beguina i murada que tenim documentada fins a dia d'avui. Les beguines foren, per tant, les veritables inventores del mode de vida evangèlic que s'ha atribuït, erròniament, als ordes mendicants masculins, frares i dominics constituïts al segle XIII. Les dones idearen camins originals per trobar-se amb Déu lliurement, sense sotmetre's a la regularització masculina de l'espiritualitat. La mística femenina és un d'aquests camins.

La visió, la virtut profètica, així com la gràcia sanadora de les místiques medievals i modernes conflueixen en l'experimentació corporal. És a dir, la mística femenina d'aquestes dones fou percebuda sensorialment i no pas de manera discursiva o especulativa. No n'hi ha prou en pensar sobre Déu, com feien els escolàstics medievals, per arribar a conèixer-lo. Per tant, només l'entrega indivisible del cos-ànima a l'exercici espiritual pot oferir una experiència encarnada del saber diví. És per aquesta raó que totes les místiques baix medievals exercitaven la seva sensibilitat corporal a través de rituals sagrats del cos que esdevingueren pràctiques de devoció comunes arreu d'Europa.

Les místiques, beguines o no, escolliren la castedat per tal de poder estimar lliurement. Elisabet Cifre abraçà la castedat quan, després de nou mesos de meditació, en una al·legoria de l'embaràs de Maria de Natzaret (des del dia de l'Anunciació fins el dia del naixement de Jesús), veié a Déu en una visió en la qual contragué matrimoni amb la divinitat i n'obtingué un anell de pedres precioses. És a dir, només en la virginitat és possible trobar el plaer i la fertilitat femenina, experimentades ambdues a través de l'embaràs místic i del matrimoni místic.

La maternitat de les místiques és una experiència sense coit. Elisabet Cifre veié i cuidà de l'infant Jesús en diverses ocasions, mentre que d'altres dones, com la neerlandesa

Lidwina de Schiedam (1380-1433) o l'alemanya Gertrudis d'Helfta, alletaren el fill de Déu amb la seva lactància mística. Viure en el propi cos la maternitat de Maria, la Mare engendradora de Déu, significa retornar a la mare la divinitat primera, la de les Tres Mares mediterrànies, la trinitat femenina: àvia, mare i filla, totes elles nascudes sense intervenció masculina.¹

Helena Casas
Perpinyà
Les "fruytes
espirituals" de la
beguina i mística
Elisabet Cifre
(1467-1542)

Elisabet Cifre dugué a terme llargs períodes de contemplació, dormí a terra i dejunà durant dies de manera intermitent. Tan sols així el seu cos podia romandre disponible a la visió de la veritat divina. Però no són només els ulls d'Elisabet que hi veuen, sinó que són tots els sentits els que intervenen en l'experiència mística. És per això que l'eucaristia (el cos de Crist) és font de suavitat i dolçor i la llaga vertical de Crist, que és la vulva, espai de plaer clitòric, ha d'habitar-se, s'hi ha de dormir, llegir, i descansar:

E, notau Pare, que cascún die deveu recorre les nafres de Jesucrist, no sols una vegada, sinó moltes, e, a cascuna nafre pensí demanar alguna cose justa, lo que appar que sia necessari, e, a la darrera nafra, que és del costat aturar-se aquí y entrar-hi car la porta és restada uberta, e, aquí reposar, dormir, menjar e, beure, e fer oratio, e, llegir, e, notau que assó és lo llibre en lo qual jo he llegit les coses que dich e, si no hi volem entrar és culpa nostra, car puix és uberta, entrar podem tots.²

La paraula.

"Fruytes espirituals que procedeixen de la sua boca"

Maria Magdalena, referent femení per a moltes místiques medievals, gaudí del do de la paraula i de la predicació. Aquesta companya de Jesús també dejunà durant trenta anys. Antonietta Potente ens recorda que l'anunciació de la impactant notícia de la resurrecció de Crist fou transmesa per la divinitat, en primer lloc, a les dones, segons els evangelis de Marc 16,1-9 i Joan 20, 1-20. Foren també elles les que romangueren al costat del sepulcre i hi mantingueren

la Divina Presència, és a dir, la Shekinàh, l'essència divina de la Deessa Mare pre-patriarcal.³

La paraula encarnada, aquella provinent del saber diví, ha estat transmesa històricament per dones. Quan Jesucrist ressuscità acudí en primer lloc a Maria Magdalena, qui fou la primera en anunciar la seva resurrecció a la resta d'apòstols. Aquests, molestos per la grandesa femenina, no la cregueren (Evangeli de Marc 16, 10-11).

Les beguines foren les primeres en predicar i en escriure sobre Déu en llengua materna, ja que escriure sobre Déu significava per a elles escriure sobre l'amor. La llengua materna és la llengua que la mare, o qui ocupi el seu lloc, ensenya. En la paraula les místiques hi trobaren l'encarnació de Crist, que és l'encarnació del verb. Per tant, la llengua materna és quelcom que sempre passa primer pel cos. Clara de Montefalco (†1308), també coneguda com Clara de la Santa Creu, fou una beguina i després monja agustina fundadora del Monestir de Montefalco. Durant la visita al seu monestir d'una peregrina francesa, Clara començà a parlar amb ella, miraculosament, en francès, una llengua que desconeixia però que sabé parlar fruit del desig. Es tracta d'un fenomen anomenat xenoglòssia mística, que consisteix en la sobtada capacitat de parlar i comprendre llengües que inicialment es desconeixen. La mística reformadora de l'Ordre de les Clarisses Colette de Corbie (1381-1447) experimentà la mateixa gràcia i, Elisabet Cifre comprengué també de manera prodigiosa les paraules de Jesucrist que anteriorment no entenia.

La necessitat urgent de posar paraules a l'experiència mística és comuna a totes les visionàries medievals. I així mateix, aquestes paraules havien de romandre en la memòria col·lectiva i, per tan, ésser transmeses. Per aquesta raó les místiques posaren per escrit les seves vivències espirituals. Elisabet Cifre, conscient de l'origen diví de les seves visions, afirmà: “les coses que dic són pedres precioses”. D'aquestes paraules el seu confessor n'anomenà els “fruyts spirituals”, és a dir, veritats que havien de ser assaborides.

La sanació.

“Stave en temor que no volia curar sinó de oratio”

La tendència a la malaltia és un element comú en moltes místiques medievals d'Europa. Elisabet Cifre emmalaltia sovint i el seu confessor temia per la seva salut, ja que ella només volia sanar a través de l'oració, és a dir, a través de la paraula. La sanació és una altra pràctica que històricament hem exercit les dones, ja que som donadores de vida i cuidadores dels cossos. Maria de Natzaret, de fet, gaudí de capacitats curatives i exercí de sanadora durant la seva estada al Temple de Salomó: «I si cap malalt arribava a tocar-la, a l'instant se'n tornava a casa guarit» (Evangeli del Pseudo-Mateu 6, 3). La sanació a través del contacte corporal és molt estesa entre místiques de tots els temps i la seva vinculació amb els miracles que tenen a veure amb la multiplicació dels aliments és molt clara. Elisabet Cifre, per exemple, multiplicà ous per tal d'oferir-los en caritat.

A les confessions d'aquesta beguina apareixen tres modes de sanar: a través de la paraula, a través de les mans i a través dels lliris, símbol de la vulva.

Tal vegada un dels episodis místics més rellevants de la vida d'Elisabet Cifre ocorregué l'any 1491 enmig d'una greu epidèmia de pesta a l'illa de Mallorca. Elisabet acudí a la parròquia de Sant Miquel de Palma per tal de pregar a Déu pel guariment dels malalts. Fou aleshores quan se li aparegué Jesús i li feu entrega d'un gran ram de lliris per tal que amb ells curés als empestats. Aquest episodi ens recorda a les roses de Santa Elisabet d'Hongria, o millor dit, als panets que ella duia a la faldilla per alimentar als presos afamats de les seves masmorres i que es convertiren en roses quan el seu pare l'enxampà. Les roses del Monestir d'Aveiro, on visqué i morí Joana de Portugal i Coïmbra (1452-1490), es pansiren i s'inclinaren al pas de la seva tomba. Segons explica Elisabet Cifre, el foc sobre el qual havien de caminar els màrtirs els semblà roses als seus passos:

los sants Martirs en la llur mort e martiri, son stats
aconsolats per la Passió de Jesucrist, e tant que
desitjen morir ab pena per amor d’ell, qui per nos
sens culpa l’ha passada, e, troben tan gran remey
que com stan sobre lo foch los par sien sobre roses.⁴

L’escriptora Christine de Pisan (1364-1430) es refereix a la Verge, directament, com a la rosa florida, bella, vermella i fresca: “Se souvent vais ou moustier. C’est tout pour veoir-la, belle fresche com rose nouvelle.”⁵ Esther Borrell explica que la rosa com a símbol femení ja apareix representada al llarg del Paleolític a la Península Ibèrica en la cultura celtibera i romana.⁶ Per altra banda, Maria-Milagros Rivera Garretas sosté que l’esfera amb què foren representades les verges del romànic, que amb el temps esdevindria una flor, era el símbol del clitoris. Tant la rosa com el lliri són molt presents en l’imaginari femení medieval, en una al·legoria a la virginitat virtuosa, la fertilitat, i el principi creador femení. El lliri és també la flor de Lilit, la primera dona d’Adam o d’Adon i és, per tant, una flor de culte matriarcal. Elisabet Cifre, doncs, sana a través del plaer i de la vida.⁷

La seva tasca com a sanadora però s’estén més enllà de la vida, ja que en les seves visions és capaç de guiar les ànimes perdudes al purgatori d’alguns coneguts. Elisabet Cifre, a més, descrigué a les seves confessions fins a dotze tipus de llàgrimes diferents, un tipus de les quals les dedicava a aquestes ànimes perdudes al purgatori. També la beguina Matilde de Magdeburg (1207c.-1282) plorà per les ànimes perdudes al purgatori i les llàgrimes foren un element destacat en la mística de la beguina Marguerite d’Oingt (1240c.-1310) i la peregrina Margery Kempe (1373-1438). Quan li clavaren la llança a Jesús a la creu, de la ferida vertical en brotà aigua i sang (Joan 19, 31-37). L’aigua sempre apareix al costat de la fertilitat i el plaer femení. L’aigua és la llet, la sang i la mare, capaç de sanar, per tant. És així com Elisabet Cifre desitjava “abundar de aygua als ulls”.

La mort.

“De la mort no tinch gens de temor”

Elisabet Cifre morí l'any 1542. El seu funeral fou un gran esdeveniment en el qual les protagonistes foren les dones, les seves alumnes, deixebles i seguidores. La documentació deixa constància d'una processó femenina que carregà el seu fèretre fins a l'interior de la Catedral de Mallorca on fou sepultada. El 24 d'abril de 1675 la seva tomba havia estat malmesa, així que els Jurats de la Ciutat decidiren renovar-la. En obrir el sepulcre el cos d'Elisabet Cifre aparegué incorrupte, intacte, impassible al pas del temps. Segons els cronistes el seu cos restà quinze dies exposat a la Catedral per a la devoció dels mallorquins i de les mallorquines. Fou en aquell moment quan es prengué el vel d'Elisabet Cifre com a relíquia. La incorruptibilitat del cadàver de les místiques és un altre dels miracles més comuns relacionats amb el cos i la seva essència divina. Cal no oblidar que Maria de Natzaret no morí mai, sinó que ascendí al cel.

Anys després de la mort d'Elisabet Cifre, una coneguda religiosa mallorquina, Caterina Tomàs i Gallard (1531-1574), veié Elisabet Cifre en una de les seves experiències místiques. En aquella visió, Elisabet entregà a Caterina un pedaç del seu vel i ella el guardà curosament en un reliquiari. Fou després quan una amiga de Caterina, Joana Pachs, acudí a la religiosa en busca de consell i ajuda per tal de sanar una estranya dolència que la consumia. Caterina li feu entrega del vel d'Elisabet Cifre que aconseguí guarir la malaltia de Joana:

Doña Juana de Pax, gran confidente de nuestra Beata, enfermó gravemente, a términos que los facultativos desesperanzaban de su salud. Abrines, que igualmente amaba a aquella Señora a causa de sus esclarecidas virtudes, se interesó por ella, y pidió a Catalina que la tuviese presente en sus oraciones. Esta prometió hacerlo, le envió al mismo tiempo una reliquia para que se la pusiese al cuello, y sanó luego perfectamente. Quando la favorecida vino al Monasterio para dar las gracias a su bienhechora

Helena Casas
Perpinyà
Les “fruytes
espirituals” de la
beguina i mística
Elisabet Cifre
(1467-1542)

Helena Casas
Perpinyà
Les “fruytes
espirituals” de la
beguina i mística
Elisabet Cifre
(1467-1542)

le preguntó ¿Qué reliquia era aquella que le había enviado? A lo qual respondió, con aquel candor que acostumbraba: Deseando tener una memoria de la Venerable Sor Cifra, me apareció en sueños (así solía llamar los raptos) y me dio el pedacito de velo con que Usted ha sanado.⁸

Caterina Tomàs, com Elisabet Cifre, fou una nena prodigi que s'inicià a la vida espiritual lliure de ben petita, disposada a l'èxtasi i a l'experimentació corporal de la divinitat. Caterina, provinent d'una família humil de pagesos de Valldemossa, es traslladà a viure temporalment a la casa materna d'una jove amiga seva, la mallorquina Elisabet Safortesa-Tagamanent Gual-Desmur (1530c.-1589). Elisabet Safortesa formà part d'una prestigiosa i acomodada família illenca, instal·lada a Mallorca arran de la conquesta catalana de 1231. Segons narren els diversos biògrafs de Caterina Tomàs, la jove Caterina fou enviada pels seus pares, entre els setze i els disset anys, a la llar dels Safortesa-Tagamanent Gual-Desmur per tal de servir com a acompanyant de la jove Elisabet, de dinou o vint anys. De fet, pràcticament tota la informació de la que disposem sobre Elisabet Safortesa és gràcies a les biografies de Caterina.

Durant la seva estada a la casa dels Safortesa entre els anys 1549 i 1550, Caterina i Elisabet establiren amistat i, sembla ser, que Elisabet ensenyà a Caterina a llegir i a escriure:

Entre las mugeres que se gloriaban de ser del número de sus discípulas, por no hablar de las Religiosas que bebieron el lleno de su espíritu, sea la primera Doña Isabel Zaforteza, hija de Don Mateo, en cuya casa se había hospedado Catalina antes de entrar en el Monasterio.⁹

D'aleshores ençà, ambdues dones compartiren la seva devoció espiritual. Sembla ser que Elisabet Safortesa hauria volgut professar com a monja juntament amb la seva amiga Caterina Tomàs al Convent de Santa Magdalena de Palma. Tanmateix, Caterina tingué una visió a través de la qual

comprengué que la seva amiga havia d'emprendre un camí espiritual diferent:

En su mozedad tubo vivos deseos de ser Religiosa, y esperaba verificarlo en el convento de Santa Magdalena con su compañera; pero le predixo esta que jamás velo religioso se pondría sobre su cabeza.¹⁰

Helena Casas
Perpinyà
Les “fruytes
espirituals” de la
beguina i mística
Elisabet Cifre
(1467-1542)

Caterina Tomàs professà com a canongessa agustina el 24 d'agost del 1555 a l'esmentat Convent de Santa Magdalena de Palma. Poc abans Elisabet havia contret matrimoni però enviudà prematurament mesos després d'esposar-se. Fou llavors quan l'amiga de Caterina decidí dedicar la seva vida a la lliure espiritualitat, més enllà del desig d'ingressar en un orde. L'any 1576 demanà al Capítol de la Seu la seva autorització per tal d'emparedar-se als murs exteriors de la Catedral de Palma de Mallorca. Les Actes del Concili de la Seu del 21 de març i el 7 d'abril de l'any 1576 testimonien l'aprovació de la petició d'Elisabet Safortesa: “Un possit se retraere, et caudere intus Ecclessiam Sedis”.¹¹

Elisabet Safortesa Gual-Desmur s'emparedà amb la companyia d'una altra dona, aparentment una assistenta que decidí seguir-la. Al llarg de tretze anys Elisabet Safortesa romangué murada entre la capella de Sant Pere i la capella de Sant Antoni de Pàdua de la Seu de Mallorca. Coneguda arreu de l'illa com la Dama Emparedada, Elisabet morí el 16 de novembre de l'any 1589, a l'edat de cinquanta-nou anys a l'interior de la seva cel·la:

17 de Novembre 1589: Un cos ab Hàbit de la magnífica Señora Elisabet Sant Joana, y Zaforteza Viuda, germana del Señor Gregori Zaforteza, Ardiaca de la Seu, la qual estava en la Seu emparedada.¹²

És evident que tant Elisabet Safortesa com Caterina Tomàs conegueren la mística i els miracles d'Elisabet Cifre. Elles són només un exemple de la transmissió entre dones de les experiències espirituals i de com la mística medieval fou també un espai de relació i de llibertat femenina.

Helena Casas

Perpinyà

Les “fruytes
espirituals” de la
beguina i mística
Elisabet Cifre
(1467-1542)

Resumen

Los Frutos espirituales de la beguina y mística Elisabet Cifre (1467-1542), A lo largo de la historia las místicas, las visionarias, hemos sido mujeres. Mientras que los hombres han sido los protagonistas de la guerra, las mujeres siempre hemos vivido más propensas a la palabra y a la relación con la divinidad. El presente texto pretende arrojar luz al sentido político de la espiritualidad libre de las mujeres medievales a través de la experiencia mística de una beguina, Elisabet Cifre. Ella, que vivió entre 1467 y 1542 en Palma de Mallorca, fue profetisa, sanadora, mística y maestra fundadora de una escuela para niñas. Gracias a sus confesiones ha sido posible seguir su camino, que ella decidió trazar en compañía y relación femenina.

Palabras clave: Mística - Beguinas - Sanadoras - Profetismo - Virginidad.

Summary

The Spiritual Fruits of the Beguine and Mystic Elisabet Cifre, 1467-1542. Throughout history, mystics and visionaries have been women. While men have been the protagonists of war, as women we have always lived more prone to words and the relationship with divinity. This text seeks to shine a light onto the political meaning of the free spirituality of medieval women through the mystical experience of a Beguine, Elisabet Cifre. She, who lived between 1467 and 1542 in Palma de Mallorca, was a prophetess, healer, mystic and founding teacher of a school for girls. Thanks to her confessions it has been possible to follow her path, one that she decided to trace in female company and relationship.

Keywords: Mystic - Beguines - Healers - Prophetism - Virginity.

notes:

- ¹ Vegeu Esther BORRELL, *Les Tres Mares. Les arrels matriarcal dels pobles catalans*, Barcelona: Pagès, 2006 (citat més endavant *Les Tres Mares*).
- ² *Vida e Revelations de Sor Helizbeth Cifra*, fol. 30. Arxiu de Santa Elisabet de Palma de Mallorca, 35.1. La transcripció de les confessions d'Elisabet Cifre forma part de la meua tesi doctoral titulada "*Les coses que dic són pedres precioses*". *Vida i obra de la beguina Elisabet Cifre (1467-1542)*" defensada el 5 de juliol de 2022 a la Universitat de Barcelona. Els subtítols d'aquest text fan referència a la meua transcripció del manuscrit (citat més endavant *Vida e Revelations de Sor Helizbeth Cifra*).
- ³ Antonietta POTENTE, *Il miele e l'amaro. Lettura mistico-sapientiale dell'Apocalisse*, Milà: Paoline, 2021, p. 87-95.
- ⁴ *Vida e Revelations de Sor Helizbeth Cifra*, fol. 33.
- ⁵ Cristhine de PISAN, *Oeuvres poétiques*, vol. I, París: Nabu, 2010, p. 172.
- ⁶ Esther BORRELL, *Les Tres Mares*, p. 61.
- ⁷ María-Milagros RIVERA GARRETAS, *El placer femenino es clitórico*, Madrid i Verona: Edició independent, 2021 (A mano; 1), p. 171.
- ⁸ Antoni DESPUIG, *Vida de la beata Catalina Tomàs*, Palma de Mallorca: Felipe Guasp, 1818, p. 105.
- ⁹ *Ibidem*, p. 111.
- ¹⁰ *Ibidem*.
- ¹¹ Arxiu Capitular de Mallorca, Actes Capitulars (1632).
- ¹² Segons el biògraf Antoni Despuig Dameto la partida de defunció d'Elisabet Safortesa Gual-Desmur es trobava a l'antic Monestir de Sant Domènec de Palma de Mallorca.

Helena Casas

Perpinyà

Les "fruytes
espirituals" de la
beguina i mística
Elisabet Cifre
(1467-1542)